

Prilog povijesti zbirke knjiga Aleksandra Čertkova (1789. – 1858.): glagoljski dio

Na primjeru aktivnosti Aleksandra Čertkova (1789. – 1858.), ruskoga povjesničara, numizmatičara i bibliografa, prikazano je kako se sredinom 19. stoljeća u širim kulturnim krugovima Rusije formirao interes za hrvatsku glagoljsku pismenost i kulturu. Najveću je slavu Čertkov stekao zahvaljujući svojoj zbirci knjiga o povijesti i kulturi Rusije i drugih slavenskih zemalja. Na temelju arhivske građe (putni dnevnici, radne bilješke, rukopisni ulošci s pojašnjenjima i Čertkovim napomenama uz kataloge knjižnice i dr.) te njegovih znanstvenih radova pokazani su detalji i pojedinosti stvaranja i nabavljanja kolekcije glagoljskih knjiga tiskanih u 16., 17. i 18. stoljeću, koji su u uskoj vezi s osebujnostima trgovine antikvitetima u Europi toga vremena. Opisuju se i uvjeti čuvanja knjiga i rada u knjižnicama, prije svega talijanskih gradova i samostana. Posebna pozornost posvećuje se Čertkovim pogledima na formiranje i razvoj hrvatske glagoljske pismenosti u kontekstu znanstvenih ideja i razumijevanja prve polovine 19. stoljeća.

Prva je četvrtina 19. stoljeća u Rusiji bila obilježena neobičnim zaoštavanjem i jačanjem nacionalnoga osjećaja, nacionalnoga jedinstva i samoopredjeljenja, a što je prije svega bila posljedica rata s Napoleonom. Kao kulturna reakcija na lišavanje, gubitak, a potom ostvarene pobjede, očitovao se porast romantičnoga zanimanja za svoj jezik, povijest i tradiciju, traženje svojih historijskih korijena, odnosno očuvanje i izučavanje svoje kulturne baštine. Jedno od takvih zanimanja očitovalo se u pozornosti prema slavenskom rukopisnom i starom tiskarskom fondu, njegovu pojačanom izučavanju i sistematiziranju, traženju knjiga i starih rukopisa, stvaranju zbirki knjiga i biblioteka. Slični su se procesi u Rusiji vremenski poklopili s nacionalnim i kulturnim preporodom slavenskih naroda koji su živjeli na teritoriju Austro-Ugarske, što je predstavljalo dodatan poticaj za zajedničko istraživanje slavenske prošlosti. To je vrijeme odredilo životni put, interese i poglede jednoga od njegovih sjajnih predstavnika – Aleksandra Dmijrijeviča Čertkova (1789. – 1858.).

Aleksandar Čertkov bio je podrijetlom iz stare plemićke dvorjanske obitelji te je kao pripadnik elitne Leibgvarđijske konjičke pukovnije sudjelovao u ratu protiv Napoleona. U turskoj kampanji 1827. nalazio se u gusarskom puku nadvojvode Ferdinanda, da bi kasnije zbog bolesti dao ostavku, naselio se u Moskvi, uključivši

se u raznovrsne društvene, znanstvene, poduzetničke djelatnosti (posjedovao je krupnu šećeranu). Bio je uspješan i u državničkoj službi, doguravši do najvišega čina: tajnoga savjetnika te je obavljao funkciju gubernijskoga predvodnika moskovskoga dvorjanstva. Velik numizmatičar i poznavatelj ruske srednjovjekovne povijesti, Čertkov je postao dopisni član Ruske akademije znanosti, a dugo je bio predsjednik Imperatorske (Carske) zajednice povijesti i ruske prošlosti. Unatoč tomu, njegovo je životno djelo, osnovna životna aktivnost i preokupacija bilo okupljanje književne zbirke, čiji su glavni dio bile knjige na raznim jezicima iz povijesti i kulture Rusije i drugih slavenskih zemalja.¹

Za stvaranje i popunjavanje numizmatičke i književne kolekcije, upoznavanje s bibliotečnim fondovima te proučavanje daleke prošlosti Čertkov je u dvama navratima proputovao Europom između 1823. i 1825. te između 1838. i 1839., kada ga je pratila obitelj s djecom. Najplodotvornije mu je bilo prvo putovanje s puno neočekivanih otkrića i novih dojmova. Njegove je detalje opisao u svojim putopisima, koje je objedinio u rukopisu *Dnevnik mojeg putovanja po Austriji, Italiji, Siciliji, Švicarskoj i ost. tijekom 1823. – 1825. godine*.²

U godini drugoga putovanja, 1838., Čertkov je priredio prvo izdanje ukupnoga kataloga svoje knjižnice, koje je dopunjeno nekoliko godina kasnije.³ Zbirka Čertkovih knjiga postala je, suglasno s njegovom oporukom, općedostupna biblioteka – prva takva u Rusiji – te je danas, zajedno s rukopisima i ilustracijama, dio fondova knjižnice Državnoga povijesnog muzeja i Državne povijesne knjižnice u Moskvi.

Stoga ne iznenađuje da je Čertkov otpočeka pokazivao veliko zanimanje za hrvatski jezik i književnost. U njegovoj su se knjižnici nalazili mnogobrojni rječnici i gramatike, koji su se izdavali od 16. do 19. stoljeća, ali i djela Ivana Gundulića, Dživa Gundulića, Dinka Ranjine, Junija Palmotića, Pavla Rittera Vitezovića, Andrije Kačića Miošića i drugih. Premda glagoljski dio sabranih djela nije velik, Čertkov je određenim primjerima pokazao zanesenost glagoljicom. Dapače, upravo je list iz jednoga glagoljskog rukopisa bio umnožen na predlistu drugoga izdanja njegova knjižničnog kataloga, što već govori o tome da je kao kolekcionar glagoljici pridavao veliko značenje. Podaci o ovom rukopisu nalazili su se već u prvom izdanju kataloga iz 1838., gdje je predstavljen kao „slavenski rukopis bogoslovnog sadržaja, na pergameni, glagoljskim slovima, nema početka niti kraja“.⁴ Najpot-

¹ Najpotpuniji životopis Aleksanda Čertkova u ФРОЛОВА 2007.

² Arhiv A. Čertkova čuva se u OPI GIM u Moskvi, fond 445. „Dnevnik mojeg putovanja“ (OPI GIM. F. 445. D. 402, 403) – dalje se citira prema rukopisu. Rukopis je tiskan 2012. s netočnim predstavljanjem ovdje razmotrenih sadržaja (ЧЕРТКОВ 2012).

³ ЧЕРТКОВ 1838; Isti 1845. Cjelokupan katalog knjižnice, u kojemu su obuhvaćeni svi naknadni pronalasci, tiskan je nakon njegove smrti (ВСЕОБЩАЯ 1863-1864).

⁴ ЧЕРТКОВ 1838: 505. Rukopis se čuva u OR GIM pod signaturom Черп. 387.

punije istraživanje ovoga spomenika provela je akademkinja Anica Nazor, koja je zaključila da je posrijedi „dio misalica (sakrifkala) ili pak zbornika koji sadrži najvažnije mise, oficije, molitve i čitanja“ i da se po paleografskim i ortografskim karakteristikama datira u 15. stoljeće.⁵ Nažalost, nije poznato kako je ovaj manuskript dospio do Čertkova. Otkrića glagoljičnih rukopisnih tekstova bila su već tada rijetkost, a njihovo se nabavljanje smatralo velikom srećom. Zanimljivo je da ovaj očit kolekcionarski uspjeh uopće nije istaknut u njegovim arhivskim dokumentima i, prije svega, u putopisnim zabilješkama. Sudeći po tome da je zabilježen već u prvom kataloškom izdanju iz 1838., moguće je da je taj glagoljski rukopis nabavljen tijekom njegova prvoga europskog putovanja između 1823. i 1825. Na rukopisu postoji ćirilaska rukopisna opaska „аренда“ (najam), koja vjerojatno govori o tome da je Čertkov u početku dobio rukopis na privremeno plaćeno korištenje.

S obzirom na to da se kupnja rukopisa ne spominje, očigledno je da to nije slučajno. U Čertkovim dokumentima redovito nema nikakvih podataka oko nabave knjiga i rukopisa jer se nerijetko radilo o polulegalnoj trgovini antikvitetima, kakva je bila uobičajena u to doba. O njezinoj osebnosti moguće je suditi na temelju njegovih oskudnih dojmova u putopisima o prodaji slika, predmeta dekorativne umjetnosti i numizmatičkih rariteta u Italiji. Primjerice, u Firenci se živa trgovina slikarskim platnima obavljala svugdje: „kod svakog brijača, skoro u svakoj kući, u posebnim prodavaonicama, na ulici, trgovima, tržnicama“, pri čemu su slike i velike zbirke dolazile s najrazličitijih strana, nerijetko iz zatvaranih samostana.⁶ Njihova je cijena bila proizvoljna, a stranci, posebice nekatolici, tražili su trostruku cijenu.⁷ Kod prenošenja starina preko granice (kao u Toskani) provodio se pregled jer je nešto „važno“ moglo biti zabranjeno za izvoz; „uostalom“ – ističe Čertkov – „uz pomoć veza, umijeća i, prije svega, novca, sve se može izvesti“.⁸ U njegovim su opisima živo prikazani i neki detalji i pojedinosti trgovine knjigama (u prvom redu u Beču, Veneciji, Firenci i Rimu te na Siciliji), koji otkrivaju moguće putove za njegove kupnje knjiga.

⁵ NAZOR 1970. Autorica je iznijela povijest proučavanja ovoga fragmenta. Vjerojatnim piscem toga rukopisa smatra fratra Jurja, koji bi mogao biti prior pavlinskoga samostana sv. Spasa kod Senja, a navodi se u glagoljskoj ispravi iz 1466. (NAZOR 1970: 108). Prema mišljenju ruskoga istraživača A. A. Turilova (usmeno priopćenje), fragment je po pismu bliži *Drugomu Vrbničkom misalu*, koji se tradicionalno datira u 1462.

⁶ OPI GIM. F. 445. D. 403. L. 213v.

⁷ Čertkov navodi pojašnjenje jednoga svojeg sicilijanskog prodavača, koji je tražio suviše visoku cijenu za etruščansku vazu: „*Perché voi non siete christiano* i ispovjednik moj mi je govorio da od stranaca treba uzimati što je moguće više, a od kršćana (odn. katolika) treba da uzima prema savjesti“ i „slično misliti“ – napominje Čertkov – „odnosi se na sve niže klase naroda cijele Italije“ (OPI GIM. F. 445. D. 403. L. 195v).

⁸ OPI GIM. F. 445. D. 403. L. 219-219v.

„Beč“ – piše on – „ima 23 tiskare i mnoštvo prodavatelja knjiga; ali se jeftino knjige mogu kupiti u tzv. antikvarnicama: to su također trgovine, ali one prodaju polovne knjige koje su kupili na dražbama za mali novac“.⁹ Tako Čertkov navodi kako mu je neki „prodavač knjiga Mayer“, koji se nalazi na Singerstrasse, pokazivao „pisani katalog knjiga koje se kod njega prodaju, a koje su u Austriji zabranjene“¹⁰, a on ih rastura na „crnom tržištu“. U ovom su dojmljivom spisu pored izdanja Apuleja, Machiavellija, Diderota i mnogih drugih bili prisutni i rariteti slavenske književnosti. Tako je u katalogu naveden „Missel (propablement a Rome) sans lieu, avec les lettres glagolitiques“¹¹, a u priopćenju o Mayerovu katalogu na primjerima slavenskih rukopisa i književne baštine pokazao je iznimno dobru upućenost u izvore i historiografiju. Tako je, primjerice, ispravno naveo sve o *Oktoihu*, koji je u to vrijeme već bio u zbirci Carske knjižnice u Beču, kao o pergamentnom rukopisu na crkvenoslavenskom jeziku („le manuscript en langue Slavonne – de notre Eglise“), „que Hanka croyait du 8 ou 9-e siècle... tout au plus du 13 au 14 siècle“.¹² Radilo se o moravskom ljubitelju starina J. A. Hankeu von Hankensteinu (1751. – 1806.), po kojem je rukopis kasnije i nazvan, a on ga je smatrao jednim od najranijih poznatih slavenskih rukopisa koji su napisani „neruskim“, odnosno nećirilskim slovima.¹³ Hankensteinov su rad ruski povjesničar Nikolaj Karamzin i češki filolog Josef Dobrovský podvrgli kritici, obrazloživši kasniji datum rukopisa i ukazavši pri tome na njegovu ćirilsku grafiju¹⁴, neposredno prije Čertkova putovanja u Europu. Stoga je očito da se Čertkov oslanjao na recentne znanstvene rezultate upravo ovih radova.¹⁵

Još jedan primjer njegove dobre prethodne pripreme i poznavanja knjižnih riznica vezan je za njegovu obavijest o benediktinskom „škotskom“ samostanu u Beču.¹⁶ On piše da je u samostanskoj knjižnici „sačuvan rukopis koji je opisao Alter u njegovu *Miscellanienu*“. „Nisam ga mogao vidjeti“ – sa sjetom ističe Čertkov – „jer su svi

⁹ OPI GIM. F. 445. D. 402. L. 34.

¹⁰ OPI GIM. F. 445. D. 402. L. 27-27v.

¹¹ OPI GIM. F. 445. D. 402. L. 27v. U Čertkovljevoj knjižnici sačuvan je oštećen primjerak *Rim-skoga misala* iz 1741. (danas u GPIB – A8 2/50), ali se ne može tvrditi da je upravo ova knjiga bila u Mayerovu katalogu te da ju je nabavio preko njega, tim više što su se u katalogu nalazile i prodane knjige.

¹² OPI GIM. F. 445. D. 402. L. 27v.

¹³ HANKENSTEIN 1804.

¹⁴ КАРАМЗИН 1989: 310-311, 358-359; DOBROVSKÝ 1822: XXVII-XXIX, 679-685. O povijesti istraživanja ovoga galicijsko-volinskog *Oktoiha* (Austrijska nacionalna knjižnica – *Vindob. Slav.* 37), o sastavu i datiranju početkom 13. stoljeća vidi u BIRKFELLNER 1975: 321-324; ТУРИЛЮВ 2005: 411-412.

¹⁵ *Rusku povijest Karamzina na ruskom* spominje Čertkov među knjigama koje je donio u Austriju jer su mu bile potrebne za rad (OPI GIM. F. 445. D. 302. L. 6).

¹⁶ Samostan se službeno naziva *Benediktinerabtei unserer Lieben Frau zu den Schotten*.

starinski rukopisi nagomilani u jednoj sobi, bez ikakvoga reda, a čak nemaju niti kataloga, ali sudeći po opisu Altera to bi trebao biti Kronograf¹⁷. Radilo se o djelu iz 1799. austrijskoga lingvистa Franza Karla Altera, s opisom ćirilskog rukopisa „Slavenske kronike“ (*Slavisches Chronicon*), koja se datira potkraj 17. i početkom 18. stoljeća, a prijevod je s razgovornoga grćkog jezika tzv. Kronografa Dorofeja, monemvasijskoga mitropolita, koji sadrži izlaganje povijesnih događaja od nastanka svijeta do vladavine turskoga sultana Mehmeda IV. (do 1684.).¹⁸

Dakako, bilo je slučajeva kada Čertkov nije bio dobro upućen u rukopise. Tako u svojim zapisima, koje je ostavio prilikom posjeta knjižnici Mediceo-Laurentiana u Firenci, pišući da knjižnica posjeduje oko 10.000 starih manuskripata razlićitog podrijetla (istoćnih, grćkih, drevnofrancuskih i sl.), spominje „jedan Misal na slavenskom jeziku glagoljskim slovima na pergamentu u 4“¹⁹, istićući da se taj „slavenski stari rukopis nalazi u odjelu Istoćnih rukopisa i na biljegu je još napisano: Manuskript armenski“, te s pretpostavkom zaključuje da „moćda, među ostalim istoćnim ima još slavenskih rukopisa, jer niti jedan bibliotekar nije znao taj jezik“.²⁰ Iz ovoga bi se kratkog opisa stekao dojam da je upravo Čertkov otkrio taj slavenski glagoljski rukopis, zagubljen među istoćnim manuskriptima. Međutim, taj je rukopis dobro opisan upravo u tiskanom katalogu navedene knjižnice, a sastavio ga je sredinom 18. stoljeća kanonik Antonio Maria Biscioni, koji je bio njezin ravnatelj.²¹ U zaglavlju, uz prvi razdio rećenoga kataloga, u kojem se nalazi opis istoćnih rukopisa, Biscioni je posebice naveo i „slavenski kodeks“.²² U opisu samoga rukopisa citirana su starija mišljenja u prijašnjih sastavljaća kataloga, koji su pretpostavljali da je rijeć o armenskom ili gruzijskom psaltiru, pa čak i o nekom starom židovskom tekstu, ostavljajući o tome odgovarajuće primjedbe na njegovim stranicama. Istodobno je Biscioni iznio svoje mišljenje o rukopisu kao o bogoslužnom slavenskom tekstu, zapisanom slovima sv. Jeronima, odnosno glagoljicom.²³

¹⁷ OPI GIM. F. 445. D. 402. L. 30v.

¹⁸ ALTER 1799. Nekoliko godina nakon Čertkova u Beću je boravio ruski poznavatelj slavenske rukopisne baštine Sergey Stroev. U opisu slavenskih rukopisa koje je pronašao u europskim knjižnicama spominjao je, pozivajući se na Altera, i Kronograf Dorofeja iz „šćkotskoga“ samostana, ali je pri tome isticao da ga ipak nije mogao pogledati (CTPOEB 1841: VIII, 97). O prepisivaćkoj i prevodilaćkoj tradiciji ovoga teksta vidi ЛЕБЕДЕВА 1968.

¹⁹ OPI GIM. F. 445. D. 302. L. 264.

²⁰ OPI GIM. F. 445. D. 302. L. 264v.

²¹ BISCIONI 1752.

²² *Bibliothecae Mediceo-Laurentianae codicum manscriptorum et insignium quorundam impressorum catalogus ... continet codices LXI. omnes orientales praeter unum Slavonicum (...).*

²³ *Hunc codicem esse Librum liturgicum, lingua Sclavonica, caractere Hieronymiano.* Odnosno, rukopis je ovdje upisan kao *Codex Slavonicus Hieronym.* Membr. Ms. caractere minusculo quadrato, cum rubricis, in 4. *Constat foliis 124* (BISCIONI 1752: 8). U suvremenom katalogu istoćnih rukopisa knjižnice rukopis je naveden pod brojem 743 – Plut. 1.10. [*Breviarium*] *Slavonicum. Cod. slav. in 4, f. 124* (INDEX: 33).

Na početku samoga rukopisa postoji i analogan zapis na talijanskom jeziku, koji ukazuje na to da rukopis nije armenski: „Non e armeno. Libro liturgico in lingua slavonica, carattere Geronimiano“. Sredinom 60-ih godina 20. stoljeća češki istraživač Vševlad Gajdoš, koji je obratio pozornost na taj rukopis, također zahvaljujući Biscionijevu katalogu, koji ga je time zapravo predstavio svekolikoj znanstvenoj javnosti²⁴, pretpostavio je da je taj zapis napravio Biscioni osobno.²⁵ Značajno je, međutim, da zapis koji izravno ukazuje kako je rukopis pisan slavenskim jezikom i glagoljskim pismom Čertkov ne spominje, nego samo citira napomenu o njegovu armenskom podrijetlu. Uostalom, iz nepoznatih razloga, on ni ne spominje Biscionijev katalog, iako uvijek prilikom posjeta drugim knjižnicama pažljivo ukazuje na postojanje ili odsutnost kataloga njihovih fondova. Slični tipski propusti ne doimaju se kao slučajni. Moguće je da je on doista htio istupiti kao pronalazač ovoga rukopisa i da nije slučajno to što je dao uraditi njegovu presliku.²⁶

Čertkov se nadao da će do značajnih djela za svoju zbirku tiskanih slavenskih knjiga doći u Veneciji. Atmosferu tih traganja, često neuspješnih, veoma je zorno prikazao. Znao je da su u Veneciji „od davnina postojale tiskare za slavenske knjige kako grčke vjeroispovijedi, tako i za Slavene katolike ili za ispisivanje glagoljskih knjiga, ali sada nema niti jednih niti drugih. Posljednji slavenski tiskar Teodozije preminuo je prije tri godine: između njegovih nasljednika i zajmodavatelja vodi se sudski postupak i do njegova završetka sve su slavenske knjige u njegovoj tiskari tiskane, ali još ne rasprodane, sada zapečaćene i u Veneciji se ne može sada nabaviti niti jedna knjiga slavenska. Teodozije je imao također rusku tiskaru: njegovom smrću završilo se i tiskanje ruskih, slavenskih – naše crkve i glagoljskih – knjiga“.²⁷ Riječ je o poznatoj venecijanskoj tiskari obitelji Dimitrija Teodozija (1704. – 1782.), a potom njegova sina Pana, koji je preminuo nakon 1815. „Neki duhovnici katoličke vjere, rodom iz Dalmacije, imaju nekoliko glagoljskih knjiga“ – nastavlja Čertkov – „ali ih nisu spremni prodati, jer, kako kažu: otkako je umro posljednji slavenski tiskar Teodozije, nemamo gdje kupiti druge“; i ma koliko god se trudio „da ovdje pronađe knjige slavenskog tiska, naše i glagoljske, ma koliko ih sam tražio kod prodavača, antikvara, ma koliko da sam išao na tržnice gdje se prodaju stare knjige, sve je bilo uzaludno“.²⁸

Unatoč svim tim žalbama, ipak je, po svemu sudeći, tada nabavio nekoliko knjiga tiskanih u Teodozijevoj tiskari ćirilskim i glagoljičnim pismom jer su one

²⁴ Gajdoš je datirao rukopis u 14. stoljeće, određivši da spada u nepotpune brevijare i rituale (GAJDOŠ 1966). Izražavam duboku zahvalnost Milanu Mihaljeviću, koji me upozorio na ovaj članak.

²⁵ GAJDOŠ 1966: 40.

²⁶ O izradi preslika vidi ФРОЛОВА 2007: 236.

²⁷ OPI GIM. F. 445. D. 402. L. 52.

²⁸ OPI GIM. F. 445. D. 402. L. 58.

već bile uključene u prvo izdanje njegova kataloga. Među njima bio je i bukvar ćirilskih, ruskih građanskih i glagoljskih pisama Pavla Solarića.²⁹ U Čertkovu se katalogu nalazila i knjiga izdana u tiskari Dimitrija Teodozija „Molitve iz misala Rimskog, Venecija, 1764. god., glagoljskim pismom“³⁰, koja se nije sačuvala u njegovoj zbirci. U drugo kataloško izdanje iz 1845. ušla je naknadno nabavljena gramatika latinskoga i hrvatskoga jezika Josipa Đurića³¹, tiskana u venecijanskoj biblioteci Andre Santinija³², s prilogom glagoljske i ćirilске azbuke, a tiskana u tiskari Pana Teodozija.³³ Potrage za tiskanim slavenskim izdanjima dovele su Čertkova i u armenski katolički samostan na venecijanskom otoku sv. Lazara, zabilježivši da u samostanu postoji „manja biblioteka i tiskara“, u kojoj je nedavno bila tiskana molitva na 24 jezika, među kojima su četiri „slavenska dijalekta“ – „naš, poljski, srpski i ilirski (odn. naš crkveni)“.³⁴

Čertkovi zapisi omogućuju da se stvori predodžba u kakvim su se uvjetima stvarale i popunjavale slavenske zbirke europskih knjižnica i privatnih kolekcija. Potrage za antikvitetom bile su naporene i intenzivne jer je bilo mnogo „lovaca“, tako da je nabavljanje nečeg zanimljivog i značajnog za vrijeme Čertkova putovanja bilo veoma teško, o čemu mogu posvjedočiti i njegovi zapisi. „Rijetko se dešava nešto otmjeno“ – pisao je on o tržištu djela likovne umjetnosti – „jer ima toliko gostiju koji su svoj život posvetili kupnji slika, tako da je već sve istraženo, sve je pregledano“.³⁵ Slična je situacija bila i s knjigama. Tako, primjerice, pripočavajući u putnim zapisima o svojim besplodnim traganjima, opisuje susret s bibliotekarom javne knjižnice u Veneciji, koji je u razgovoru o malim mogućnostima tržišta knjiga Čertkovu ispričao o nekome Peressinottiju, u čijem je vlasništvu „mnogo bilo slavenskih knjiga i starih rukopisa, ali ih je on prodao Oxfordskom sveučilištu“.³⁶ I doista, bogatu je zbirku knjiga Giovannija Peressinottija 1817. kupila Bodleanska knjižnica Oxfordskoga sveučilišta. U toj se zbirci nalazilo

²⁹ СОЛАРИЧ 1812. U prvom Čertkovu katalogu (ЧЕРТКОВ 1838: 398). Sada se knjiga čuva u zbirci OR GIM pod signaturom Чепр. 104. Na unutarnjoj je stranici korica zapis tintom: „à Venise 3 ½ francs“ (ЧЕРТКОВ 1838: 398).

³⁰ ЧЕРТКОВ 1838: 652. Ovdje je netočno navedena godina (vidi o tome КРУМИНГ 1995: 129). Misli se na izdanje: MOLITVI 1765.

³¹ ЧЕРТКОВ 1845: 326.

³² GIURINI 1793, danas u GPIB, Odjel povijesti knjige pod signaturom 62042.

³³ *Alphabeti Illyrici. Alphabetum Divi Hieronimi, vulgo Glagoliticum*. Prilog je također postojao kao zaseban otisak te je kao takav bio uključen u Čertkovu zbirku. Čuva se u GPIB, 62041.

³⁴ OPI GIM. F. 445. D. 402. L. 57v. Tiskara koja je radila u samostanu od 1789., zatvorena je tek 1991. Moguće je da je ondje tiskan *Ruski molitvenik*, koji je otkupio Čertkov (КНИЖИЦА 1792; sada u zbirci OP GIM – Чепр. 517). Na kraju knjige postoji rukopisna zabilješka o cijeni i mjestu kupnje: „1,5 franaka u Veneciji“.

³⁵ OPI GIM. F. 403. D. 445. L. 213v.

³⁶ OPI GIM. F. 445. D. 402. L. 58.

nekoliko glagoljskih manuskripata na pergameni iz 14. i 15. stoljeća, odnosno hrvatskoglagojski misali, brevijari, lekcionari, zbornik religioznoga sadržaja.³⁷

Čertkov je sudjelovao na dražbama knjiga. Tako je čuvenu knjigu Klementa Grubišića (1725. – 1773.) o povijesti glagoljskoga pisma s prilogom glagoljske, runske i grčke azbuke³⁸, nabavio „na dražbi knjižnice grofa Petra Alatija“ u Rimu.³⁹ Na isti je način nabavio i sabrana djela dubrovačkoga pisca Sebastijana Dolcija, posvećena dubrovačkim književnicima.⁴⁰

U Čertkovim zapisima nalaze se i zanimljiva svjedočenja o ažurnosti koja je vladala, u krajnjoj mjeri, u nekim talijanskim knjižnicama toga vremena te o kao-su koji je vladao u knjižnim fondovima i koji je omogućivao ilegalnu rasprodaju knjiga. S tim je u vezi najtipičnija bila napolitanska kraljevska knjižnica Borbonika. Budući da u njoj nije bilo kataloga, na Čertkovu zamolbu da mu pokažu neku rusku gramatiku, koja se vjerojatno nalazila u njezinu knjižnom fondu, zamolili su ga da dođe „za mjesec dana, jer je prije neće uspjeti pronaći“.⁴¹ Stoga je formiranje zbirke knjiga predstavljalo kaotično dobivanje knjiga „hrpama iz raznih samostana bez ikakvog i najmanjeg popisa“. I nakon toga, „tko ih može okriviti da se bave unosnom trgovinom“⁴², zadao je jednom Čertkov retoričko pitanje. Slična je situacija vladala i u napolitanskoj knjižnici Brancacciana, u kojoj su, prema riječima jednoga od njezinih suradnika, bile „duhovne knjige na slavenskom jeziku“, ali ih oni nisu mogli pokazati Čertkovu, kojemu je bilo rečeno „da ih on sada ne može uznemiravati“.⁴³ Ništa bolje nije bilo ni u Rimu, gdje se u knjižnici Angelica „ništa ne može dobiti, jer kada pitaš imaju li možda slavenske manuskripte, obično odgovaraju: možda i imamo, ali morate znati ime autora...; užasan nered“.⁴⁴ Posjećivao je Čertkov i knjižnicu u Vatikanu, iako mu je, kako je govorio, zbog nepostojanja kataloga bilo teško suditi „o njezinoj važnosti i rijetkosti“; isticao je bogatstvo zbirke manuskripta i radio nad *Kronikom* Konstantina Manassesia, bizantskoga pisca iz 12. stoljeća, „prevedenoj na naš crkveni slavenski“.⁴⁵ Čertkov

³⁷ Ovu je zbirku knjiga prikupljao venecijanski isusovac Matteo Luigi Canonici (1727. – 1805.), zatim ju je naslijedio njegov brat, a nakon smrti potonjeg prešla je u ostavštinu Peressinottija te Girolama Cardinija. Veći dio zbirke kupila je Bodleanska knjižnica po visokoj cijeni za ondašnje vrijeme. Naime, zbirka je kupljena jednokratnom isplatom od oko 6000 funti (MADAN 1897: 313). Odgovarajuća mjesta u katalogu Madana – № 19302, 19435, 19458, 20638-20641.

³⁸ GRUBISSICHIUS 1766.

³⁹ ЧЕРТКОВ 1838: 395.

⁴⁰ DOLCI 1767. Zabilježka o kupnji knjige na dražbi (ЧЕРТКОВ 1845: 323).

⁴¹ OPI GIM. F. 445. D. 402. L. 230v.

⁴² OPI GIM. F. 445. D. 402. L. 231.

⁴³ OPI GIM. F. 445. D. 402. L. 232v.

⁴⁴ OPI GIM. F. 445. D. 402. L. 142.

⁴⁵ OPI GIM. F. 445. D. 402. L. 140-140v. Radilo se o jednom od triju popisa bugarskoga prijevoda *Kronike 14. st.* (Cod. Vaticanus, slav. II, 14. stoljeće). Čertkov se kasnije, i to dugo vremena, bavio proučavanjem ovoga spomenika (ЧЕРТКОВ 1843a).

je bio upoznat i s glagoljskim tiskanim knjigama koje su pohranjene u Vatikanskoj knjižnici, objavivši njihov popis u jednoj od svojih knjiga⁴⁶, a neki njegovi zapisi u radnim bilježnicama⁴⁷ omogućuju da se govori i o njegovu radu s glagoljskim rukopisima knjižnice.

U prvi je Čertkov katalog uvršten čitav niz glagoljskih izdanja Kongregacije za širenje vjere (*Sacra congregatio de propaganda fide*), koja je najvjerojatnije nabavio tijekom prvoga posjeta Italiji. Tako se ovdje navodi knjiga „Ispravnik za ispovednici, godine 1635“.⁴⁸ Ona je predstavljala izdanje poznatoga prijevoda s latinskoga na hrvatski jezik, uputa za ispovjednike španjolskoga isusovca Juana Alfonsa de Polancoa (*Breve directorium ad confessarii... Rome, 1554.*). Prijevod je 1582. napravio zadarski kanonik Šimun Budinić, a na glagoljici izdao ga je Rafael Levaković.⁴⁹ Među nabavljenim knjigama bilo je i treće rimsko izdanje glagoljskoga misala, provedeno pod uredništvom Mateja Karamana⁵⁰, potom treće rimsko izdanje iz 1791. glagoljskoga *Brevijara* u dvama dijelovima⁵¹ te njegov treći svezak „Čini svjetih“.⁵² Posljednja je knjiga predstavljena u zbirci u dvama primjercima, od kojih se na jednom na preklopu naslovne stranice nalazi zabilješka olovkom o kupnji knjige: „Plaćeno u Rimu 2,5 sua“.⁵³ Kasnije je Čertkov nabavio usporedan glagoljsko-ćirilski bukvar iz 1753., koji je sastavio Matej Karaman.⁵⁴

Očito posljednjom, ali najcjenjenijom dopunom glagoljskoga dijela Čertkove knjižne zbirke, bio je misal modruškoga biskupa Šimuna Kožičića Benje iz 1531., kao dragocjen primjerak izdavačke djelatnosti glagoljske tiskare u ranonovovjekovnoj Rijeci.⁵⁵ S tom je knjigom Čertkov bio upoznat ranije, dok je za vrijeme svojih europskih putovanja radio u Vatikanskoj knjižnici.⁵⁶ Na nabavljenom je primjerku s druge strane korica bila bilješka napisana olovkom o detaljima nabave knjige: „40 franaka u Rimu 1857.“⁵⁷ Budući da tada, godinu

⁴⁶ ЧЕРТКОВ 1843b: 115.

⁴⁷ OPI GIM. F. 445. D. 311. L. 124.

⁴⁸ ЧЕРТКОВ 1838: 477. Čuva se u GPIB pod signaturom 8-2700.

⁴⁹ BUDINIĆ 1635. Danas je u GPIB, 8-2700.

⁵⁰ MISSALE 1741. U katalogu Čertkova – *Missale Romanum, Rim, 1741* (ЧЕРТКОВ 1838: 477). U sklopu njegove zbirke sačuvana su dva primjerka toga izdanja (GPIB. A8 2/50, 45 1/12).

⁵¹ BREVIARIUM 1791; ЧЕРТКОВ 1838: 478. Danas je u GPIB – A26 3/2.

⁵² OFFICIA 1635. U katalogu Čertkova: *Čini svjatih. Rim, 1791* (ЧЕРТКОВ 1838: 478).

⁵³ GPIB. A26 6/10; OR GIM. Чепр. 395. Pored navedene primjedbe, na preklopu korica naslova ovoga primjerka napisan je i slavenski naziv olovkom, i to ćirilskim slovima.

⁵⁴ BUKVAR 1753. OR GIM. Чепр. 465.

⁵⁵ MISAL 1531.

⁵⁶ Ova se knjiga u Čertkovu popisu glagoljskih knjiga iz Vatikanske knjižnice vodi kao „službenik, na ilirskom jeziku, u Rijeci (Fluvii, Fiume), 1531, u 4“ (ЧЕРТКОВ 1843b: 115).

⁵⁷ OR GIM. Чепр. 434. Primjerak nema naslovni list, prilijepljen je list s rukopisnim nazivom *Missale Roman. Lingu Illyrica charactera S. Hieronimi ... anno 1531, prima editio.*

dana prije svoje smrti, Čertkov nije mogao biti u Rimu, što zbog poodmakle dobi, što zbog lošega zdravlja, knjigu je za njega nabavio netko od njegovih kolega ili prijatelja.

Čertkov je bio zainteresiran za nabavu suvremenih izdanja spomenika slavenske pismenosti. Zanimljivo je to da je pariško izdanje *Reimskoga evanđelja*⁵⁸ iz 1843. svrstao u razdio knjiga pisanih glagoljicom.⁵⁹ Čertkovi zaključci o publikaciji toga rukopisa (koji u jednim koricama objedinjuje ćirilsko aprakosno evanđelje i evanđeosko čitanje, pisano hrvatskom uglatom glagoljicom, očevidno u emau-skom samostanu 1395.) govore o istaknutom zanimanju za tu liturgijsku knjigu u ruskoj kulturnoj sredini krajem 1830-ih i početkom 1840-ih, kada vlada povećano zanimanje za slavensku baštinu uopće.⁶⁰ Taj je manuskript, na kojemu su francuski kraljevi vjerojatno prisezali tijekom pomazanja, bio poznat u Rusiji još od doba Petra I., koji ga je nakon predaje držao u rukama. Za vrijeme Francuske revolucije s njega su uklonjeni ukrasno drago kamenje i relikvije te je s drugim rukopisima dospio u gradsku knjižnicu u Reims. U Rusiji se stoga smatralo da je zagubljen sve do 1835., kada ga je pronašao ruski državni djelatnik Aleksandar Turgenjev, razgledajući europske knjižnice i arhive, a uskoro je poznati slavist Sergei Stroeв načinio njegovu presliku i počeo ga svestrano proučavati. Reimsko je evanđelje u Rusiji postalo jedno od glavnih znanstvenih novosti. Grof Mikhail Buturlin sjeća se kako je 1838. od Čertkova doznao o postojanju *evanđelja* prilikom zajedničke šetnje u okolici Firence: „Vraćajući se ... u grad po obroncima brežuljaka, Aleksandar Dmitrievič je obnovio razgovor o raznim arheološkim otkrićima i priopćio mi, između ostalog, da je nedavno naš učenjak Stroeв pronašao u francuskom gradu Reimsu staro rukopisno evanđelje, pisano dijelom ćirilicom, a dijelom glagoljicom“.⁶¹ Vrlo brzo car Nikola I. (Nikolaj I.) obratio se francuskim vlastima molbom da se za Rusiju napravi posebna preslika Reimskoga evanđelja, koje je s mnogobrojnim pogreškama već 1843. napravio francuski umjetnik i kaligraf Silvestre u Parizu.⁶² S kakvim se pijetetom Čertkov odnosio prema ovom izdanju pokazuje njegov rukopisni zapis iz njegova kataloga⁶³: „Primjerci dopremljeni u Rusiju, nisu se prodavali, već su bili podijeljeni onim osobama koje su znale

⁵⁸ EVANGELIAIRE 1843. U Hrvatskoj prevladava naziv *Reimski evanđelistar*.

⁵⁹ ЧЕРТКОВ 1845: 314.

⁶⁰ U Rusiji se upravo u 19. stoljeću pojavilo i dugo je bilo popularno stajalište da je ćirilični dio *Reimskoga evanđelja* nastao već u 11. stoljeću, kao miraz Anne, kćeri kijevskoga kneza Jaroslava Mudrog, koja je postala žena francuskoga kralja Henrika I. O povijesti i bibliografiji *Reimskoga evanđelja* vidi, primjerice, ЖУКОВСКАЯ 1976; GARZANITI 2001.

⁶¹ БУТУРЛИН 2006: 528-529.

⁶² U izdanju je navedeno: „Litografirano po najvišim zahtjevima uz suradnju Ministarstva narodnog prosvjećenja“.

⁶³ Primjerci kataloga knjižnice (ЧЕРТКОВ 1838; Isti 1845) s rukopisnim ulošcima autora čuvaju se u Odjelu povijesti knjige GPIB.

visoko cijeniti ovaj poklon s Carskom ljubavi prema znanosti“.⁶⁴ Čertkov je također kasnije nabavio izdanje glagoljskoga dijela Reimskog evanđelja, koje je priredio Vaclav Hanka.⁶⁵

Rukopisni ulošci s Čertkovim pojašnjenjima i napomenama uz kataloge knjižnice, njegove radne bilježnice s mnogobrojnim izvacima iz radova Viktora Grigoroviča, Petra Dubrovskog, Mihaila Pogodina i mnogih drugih, kao i njegova djela, pokazuju da ga je zanimalo čitav kompleks pitanja vezanih za glagoljsku pismenost i kulturu, osobito za otkrivanje glagoljskih tekstova. Ali, prije svega, zanimalo ga je pitanje podrijetla glagoljice i vrijeme njezina nastanka.

Pritom je Čertkov malo pozornosti poklanjao pitanju o mogućem autoru glagoljice, koje je u to vrijeme mnoge zanimalo. Neka njegova zapažanja o povezanosti pojave glagoljice s imenom sv. Jeronima svjedoče o njegovu odnosu prema sličnim poimanjima kao historijskomu mitologemu.⁶⁶ Čertkov nije iznosio svoje osobne stavove glede rasprostranjenih hipoteza o tome da su tvorci glagoljice Ćiril ili Metod, iako je zabilježio obrazloženja, koja su se tim povodom pojavila u znanstvenoj literaturi. Moguće je da je to bilo povezano s osobnim Čertkovim gledištima glede vremena nastanka glagoljskoga pisma.

Tridesete godine 19. stoljeća bile su važna etapa u izučavanju toga problema. Do toga vremena bila je rasprostranjena hipoteza Josefa Dobrovskog da je glagoljica nastala u Dalmaciji u 13. stoljeću.⁶⁷ Dobrovski je polazio od toga da je najstariji dotad poznat glagoljski spomenik, tzv. psaltir Nikolaja Rabskog, datiran 1222., a u to se vrijeme pojavilo i prvo dokumentirano povijesno svjedočanstvo o upotrebi glagoljice – pismo pape Inocenta IV. senjskomu biskupu Filipu iz 1248. U početku je i Pavel Šafařík smatrao da je glagoljica nastala kasnije, naglašavajući nedovoljnu izučenost toga pitanja.⁶⁸ Čertkov se s pozornošću odnosio prema njegovim istraživanjima.⁶⁹ Datum nastanka glagoljice značajno je korigiran nakon 1830., kada je u knjižnici grofa Klotza iz Trenta pronađen dio glagoljskoga zbornika propovijedi, koji je dobio naziv *Codex Clozianus*, te osobito nakon njegova paleografskoga i filološkoga proučavanja, za koje je zaslužan slovenski slavist Bartolomej Kopitar, a u kojemu se dokazivalo da *Kločev glagoljaš* nije mlađi od najstarijih spomenika

⁶⁴ ЧЕРТКОВ 1845: umetak između 314. i 315.

⁶⁵ САЗАБО-ЕММАУЗСКОЕ 1846.

⁶⁶ O tome, pored ostalog, svjedoče neke njegove radne zabilješke (OPI GIM. F. 445. D. 311, L. 124 obrt) te pojašnjenja unesena u katalog (ЧЕРТКОВ 1845: 324-325) o sadržaju takvih knjiga, kao DOLCI 1767 i STANCOVICH 1824.

⁶⁷ DOBROVSKÝ 1807.

⁶⁸ Ovakvo se mišljenje donosi u djelu ŠAFAŘÍK 1842, koje je već iduće godine u prijevodu Osipa Bodyanskog tiskano u Rusiji (ШАФАРИК 1843).

⁶⁹ Čertkov je, između ostaloga, naveo i sljedeći citat iz ШАФАРИК 1843: 58 – „Pravu domovinu glagoljske pismenosti, čiji se početak još uvijek nalazi u mraku, treba tražiti u hrvatskom Primorju ... odakle se ona proširila dalje tek nakon 1248.“ (OPI GIM. F. 445. D. 311. L. 125).

ćirilskoga pisma te da potječe iz 11. stoljeća.⁷⁰ Upravo u vezi s Kopitarovim istraživanjem Čertkov je u ulošku uz katalog iz 1845. dao pojašnjenja, koja su iznosila njegove poglede na taj predmet. U njegovim se napomenama očituje njegovo razumijevanje Kopitarove knjige kao ponovnoga trenutka glede datuma nastanka glagoljske književnosti. On piše o dugim historiografskim sporovima o njezinoj prošlosti i o tome da „poslije odlučnih odgovora Dobrovskog i Šafarika, ovaj se spor okončao“. Međutim, „rukopis koji je izdao Kopitar“ – piše Čertkov – „promijenio je, kako nam se doima, do sada prihvaćeno mišljenje“.⁷¹ Ali, reklo bi se da je novo viđenje stvari još neko vrijeme bilo prisutno kod Čertkova, zajedno sa starim, što se može zamijetiti u rukopisnim napomenama u njegovu katalogu u vezi s knjigom svećenika i pisca iz Istre Petra Stankovića⁷², u kojima on u biti ponavlja navode Dobrovskog o najstarijim spomenicima na glagoljici i o datiranju glagoljice.⁷³

Uzimajući u cjelini Kopitarovo datiranje kao početak glagoljske književnosti, Čertkov u svojim zaključcima o podrijetlu glagoljskoga pisma stupnjevito odlazi u dubinu dokršćanske prošlosti. „Ako su bile pronađene u Španjolskoj monete s keltskim slovima...“ – pisao je on u ulošku svoga kataloga – „ako su neki slavenski narodi upotrebljavali rune na svojim idolima, zašto onda drugi slaveni (Hrvati, stari Iliri) ne bi mogli imati pismenost prije IX. stoljeća? Čak u drugom i trećem. A ako se to pretpostavi, zbog čega ta pismenost ne bi mogla biti upravo glagoljica? Mi također veoma lako poimamo namjere prvih utemeljitelja kršćanske vjere pri obraćanju novih naroda. Oni su, uvođenjem nove azbuke, željeli uništiti raniju, koja je podsjećala na doba omraženoga poganstva. Ali, ta su se stara slova mogla očuvati kod nekih plemena“.⁷⁴

Njegove su predodžbe o historijatu slavenske pismenosti bile tijesno povezane s etnogenetskim pogledima na prošlost Slavena te su bile utkane u određen historiografski, europski i ruski kontekst. U drugoj polovini 18. i početkom 19. stoljeća bilo je rasprostranjeno mišljenje o glagoljskom pismu kao o inačici runske pismenosti. Usporedba glagoljice i gotskih runa nalazila se, primjerice, u gore spomenutoj knjizi Klementa Grubišića, koji je pojavu glagoljskoga pisma povezivao s imenom gotškoga biskupa Wulfila iz 4. stoljeća, prevoditelja *Svetog pisma* na gotski jezik.⁷⁵ Poznati njemački povjesničar i političar Karl Gottlob von

⁷⁰ GLAGOLITA 1836.

⁷¹ ЧЕРТКОВ 1845: umetak uz str. 331. Slična je ocjena pratila Čertkove izvratke iz članka Mihaila Pogodina o *Klotzevu zborniku* (OPI GIM. F. 445. D. 314. L. 34obrt). Osporavanje ustanovljenoga mišljenja Dobrovskog i Šafarika glede pojave glagoljice u ruskoj znanstvenoj periodici toga vremena izneseno je kao značajan događaj. Tako su se, primjerice, mišljenja bliska Čertkovu nalazila u članku: ПРЕЙС 1843.

⁷² STANCOVICH 1824.

⁷³ ЧЕРТКОВ 1845: uložak između str. 324 i 325.

⁷⁴ Isto: uložak uz str. 331.

⁷⁵ GRUBISSICHIUS 1766.

Anton (1751. – 1818.) smatrao je da glagoljica, koja je, prema njegovu mišljenju, nastala u 5. stoljeću, u sebi ima tragove piktografskoga pisma (*das Überbleibsel einer Bilderschrift*).⁷⁶ Sličnu je terminologiju glede glagoljske azbuke (*die Bilderschrift, Hieroglyphen*) rabio i predstavnik slovenskoga nacionalnog obrazovanja i sljedbenik slavenskoga romantičarskog nacionalizma – Anton Tomaž Linhart (1756. – 1795.), koji je dijelio ideju sa starom Ilirijom kao kolijevkom Slavena.⁷⁷

Upravo su se djela ovih autora, koja su pretpostavljala ranije nastajanje glagoljice, koristila u radu ruskoga istraživača rusinskoga podrijetla Yuriya Venelina (1802. – 1839.), koji je bio posvećen povijesti Slavena.⁷⁸ Međutim, u polemici s navedenim autorima Venelin je pokušavao potkrijepiti još veću starinu glagoljice, povezujući je s pismošću Etruščana. Smatrao je da su Reti (*Raeti, Rhaeti*) koji su živjeli u dolinama Alpa – plemena slavenskoga podrijetla, „Slovinci“ te je tumačio mišljenja antičkih autora o njihovu srodstvu s Etruščanima (Tit Livije, Velej Paterkul) kao potvrdu „slavenstva“ samih Etruščana, njihova jezika i pismenosti. Kao plemenske srodnike Reta antički su autori, prema njegovu mišljenju, spominjali Norijce, Panonce i Dalmatince. Tako da „zasada takozvana Etruščanska azbuka u Italiji ustupala je mjesto grčkoj, ona se očuvala u slovenskim planinama, kod neovisnih žitelja“, pisao je Venelin, pretpostavljajući da se ova osobita azbuka „do današnjeg dana nalazi u uporabi kod Slavena iz Istre, Dalmacije i na obalama Jadranskoga mora“, kod kojih se ona očuvala „pod imenom glagoljske azbuke“.⁷⁹

Slične predodžbe, koje su proširivale slavenski svijet i njegovu kronologiju, bile su u skladu s Čertkovim pogledima. Njega je zanimala usporedba runske i glagoljske pismenosti, o čemu svjedoče njegovi radni zapisi.⁸⁰ Bila su mu bliska i mišljenja o slavenskom podrijetlu Ilira.⁸¹ Navodio je odgovarajuće podatke, pozivajući se na recenziju Arista Kunika, koja se odnosila na rad Aleksandra von Reutza o povijesti i pravu srednjovjekovnih dalmatinskih gradova, u kojem se pretpostavljalo slavenstvo Ilira.⁸² Zanimljivo je da je Čertkov, citirajući stajališta von Reutza i njegovih pristalica (P. Šafarika, J. Müllera i dr.), pri tome ignorirao kritiku i neprihvaćene predodžbe o slavenskom podrijetlu Ilira od strane Kunika.

Čertkov se zanosio i argumentacijom o srodnosti Etruščana i Slavena i njihovih jezika. Još je 1824. na Siciliji, promatrajući natpise Etruščana, isticao sličnost etrurskoga pisma s „runskim slovima Slavena Baltičkoga mora“.⁸³ Ruski se

⁷⁶ ANTON 1789: 105-106.

⁷⁷ LINHART 1791.

⁷⁸ ВЕНЕЛИН 1841. Ovaj se rad tiskao zahvaljujući naporima sljedbenika Venelina već nakon njegove smrti.

⁷⁹ ВЕНЕЛИН 1841: 171-172, 178, 203 itd.

⁸⁰ Vidi, primjerice, primjedbe (ОПИ ГИМ. F. 445. D. 314. L. 36) uz članak ПРЕЙС 1843.

⁸¹ Vidi zabilješke o staroj slavenskoj povijesti (ОПИ ГИМ. F. 445. D. 314. L. 17).

⁸² КУНИК 1841.

⁸³ ОПИ ГИМ. F. 445. D. 302. L. 214v.

putnik tada nalazio pod velikim utjecajem talijanskoga istraživača Sebastijana Ciampija, s kojim je tijesno surađivao tijekom svoga prvoga posjeta Italiji. Ciampi je od 1817. do 1822. vodio katedru grčke i rimske književnosti na Varšavskom sveučilištu. On se ovdje zanosio idejom dešifriranja etrurskih natpisa, koristeći se staroslavenskim jezikom (*l'antico linguaggio Slavo*), te je 1824. izdao stručni rad o svojim rezultatima istraživanja o etrurskom jeziku, u kojemu je ukazivao na beznačnost tadašnjih pokušaja povezivanja tog jezika s grčkim i latinskim, predlažući „da se obrate drugim starim jezicima, koji su proistekli od prvobitnoga, a zapravo, slavenskoga jezika“ i donoseći određene podudarne primjere slavenskih i pelazgijskih riječi.⁸⁴ Ciampijeve su ideje bile bliske etnogenetskim i lingvističkim tvorbama poljskoga arheologa i neprofesionalnoga filologa Tadeusza Wolańskog (1785. – 1865.), koji je smatrao da su ne samo Etruščani, već i stanovnici mnogih najstarijih civilizacija Azije i Europe bili Slaveni i koji se zanosio dešifriranjem etrurskih natpisa usporedbom s ćirilicom.⁸⁵ U Rusiji je prijevod te knjige 1854. predstavio Egor Klassen (1795. – 1862.), koji je također bio i autor diletantskih radova o vezi Slavena s najstarijim svjetskim kulturama i starodrevnim pismenostima, uključujući etruščansku, u kojima je vidio „slavenske rune“.⁸⁶

Upravo su slične predodžbe utjecale na Čertkove poglede i dalje se reflektirale u njegovim radovima o jeziku i povijesti Pelazgijaca⁸⁷, napisanima u očiglednoj domoljubnoj i romantičnoj polemici s nekim njemačkim autorima, koje on ne naziva, a koji su „odavno proglasili da su Slaveni u biti nomadi koji su se u Europi pojavili iz azijskih stepa ne prije VI. st.“. Čertkov je nastojao dokazati da „stari protoslaveni u biti nisu ništa drugo doli frako-pelazgijska plemena“, odnosno da „Slaveni potječu izravno od Pelazgijaca“, koji su „bili poznati pod drevnim imenom pelazgo-trakijskih plemena“, nastojeći tako pokazati „sličnost jezika Pelazgijaca i drevnih Slavena“.⁸⁸ Rasuđujući o tome da su Pelazgijci nakon napuštanja Male Azije počeli naširoko naseljavati Europu, zauzevši Trakiju, Grčku, Panoniju, Iliriju, Makedoniju, Italiju, Retiju, Dakiju, Čertkov je podvlačio da njihovi potomci (odnosno isti ti Slaveni) „makar i djelomice“ nastavljaju obitavati na ovim prostorima.⁸⁹ Tako je Čertkov Hrvate smatrao potomcima jednoga od „trakijskih pelazgijskih plemena“ koje je živjelo uglavnom na otoku Kritu⁹⁰, a u jednom etrur-

⁸⁴ CIAMPI 1824: 21-22, 29-30.

⁸⁵ WOLAŃSKI 1846.

⁸⁶ E. Klassen objavio je prijevod rada T. Volanskog kao prilog svojim obimnim istraživanjima: KJIACCEH 1854.

⁸⁷ ЧЕРТКОВ 1852; Isti 1853; Isti 1855; Isti 1857.

⁸⁸ Isti 1855: 13.

⁸⁹ Isto: 27, 55.

⁹⁰ Isti 1852: 119, 18-21 (bilješke, zasebna paginacija).

skom latiniziranom natpisu „ARFT“ vidio je riječ „Hrvat“.⁹¹ Etrušćane je Čertkov nazivao „najpoznatijim i najsilnijim narodom od svih pelazgijskih plemena Italije“, a njihovo je pismo samim time smatrao „zajedničkim pismom“ svih pelazgijskih plemena.⁹² Upravo je ono, prema njegovu mišljenju, činilo temelj pismenosti starih Grka; i dok se ćirilsko pismo oblikovalo pod utjecajem grčke azbuke, glagoljsko je, prema Čertkovu uvjerenju, bilo još starije.⁹³ Tragove glagoljice pronalazio je u natpisima iz Likije u Maloj Aziji, nalazeći u njima zapravo glagoljska slova „az“ i „naš“.⁹⁴ Čertkov se nadao razumijevanju znanstvene zajednice u svojim pokušajima usporedbe pelazgijskih i slavenskih riječi: „Naše iskustvo prijevoda pelazgijskih natpisa sadrži samo pretpostavku“ – piše – „ali slobodan sam kazati da zaslužuje punu pozornost naših znanstvenika“.⁹⁵ Međutim, gledanja Čertkova i bliskih mu istraživača na taj problem nisu podržali znanstvenici, već korisnici amaterskih slavenofilskih i rusofilskih ideja, koje su posebno tražene i percipirane pod utjecajem političkih poticaja masovnom kulturom u suvremenoj Rusiji.⁹⁶

Sveobuhvatna figura Aleksandra Čertkova bila je dio epohe uspostavljanja i formiranja osnovnih tema, objekata i pravaca izučavanja slavenske prošlosti u svim njihovim raznolikostima. Njegova pozornost glede glagoljske književnosti i povijesti pismenosti u značajnoj je mjeri pridonijela očitovanju interesa za hrvatskoglagoljsku tradiciju kako u profesionalnim, tako i u najširim kulturnim krugovima.

Bibliografija

Kratice

GPIB = *Gosudarstvennaja publichnaja Istoricheskaja biblioteka* (Državna javna povijesna knjižnica, Moskva).

OPI GIM = *Otdel pis'mennyh istochnikov, Gosudarstvennyj istoricheskij muzej* (Odjel pisanih izvora Državnoga povijesnog muzeja, Moskva).

OR GIM = *Otdel rukopisej, Gosudarstvennyj istoricheskij muzej* (Odjel rukopisa Državnoga povijesnog muzeja, Moskva).

⁹¹ Isti 1855: 136.

⁹² Isto: 2-3.

⁹³ Isto: 189.

⁹⁴ Isti 1852: 98-99.

⁹⁵ Isti 1855: 193.

⁹⁶ Jedan od mnogih primjera popularnih knjiga pisanih na temelju zaključaka Čertkova (НОСОВСКИЙ И ФОМЕНКО 2010).

Literatura

- ALTER, Franz Karl. 1799. *Philologisch-kritische Miscellaneen*. Wien: Trattner.
- ANTON, Karl Gottlob von. 1789. *Erste Linien eines Versuches über der alten Slawen Ursprung, Sitten, Gebräuche, Meinungen und Kenntnisse, teil 2*. Leipzig: Adam Friedrich Böhme.
- BIRKPELLNER, Gerhard. 1975. *Glagolitische und kyrillische Handschriften in Österreich*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- BISCIONI, Antonio Maria. 1752. *Bibliothecae Mediceae Laurentianae Catalogus [...] codices orientales complectens*. Florentiae: Ex Imperiali Typographio.
- BREVIARIUM. 1791. *Breviarium Romanum, Slavonico idiomate iussu SS. D. N. Papae Pii Sexti editum in anni duas partes divisum, [1] Pars hiemalis, [2] Pars aestiva = Časoslov Rimski slavenskim jazikom poveljeniem P. G. N. Papi Pia Šestago izdan na dvě lěta časti razdelěn, [1] Čast zimovaja, [2] Čast lětnaja*. Romae: Typis Sac. Congr. de Propaganda Fide.
- BUDINIĆ, Šimun. 1635. *Ispravnik za erei ispovidnici prenesen nigda s latinskoga ezika u slovinskij po Popu Šimunu Budineu; a sada pismenni glagolskimi ispisan i napečaćen O. Rafailom Levakovičem*. Romae: Typis et impensis Sac. Congr. de Propag. Fide.
- BUKVAR. 1753. *Bukvar' slavenskij pismeny veličajšago učitelja V. Jeronima Stridon-skago / Букваръ Славенский писмены преподобнаго Кирилла славяномъ епископа*. Napečatan v Rime: Typom Svjatago Sobora ot Razmnoženia Věry.
- БУТУРЛИН, Михаил. 2006. *Записки графа М. Д. Бутурлина, том 1*. Москва: Русская усадьба.
- CIAMPI, Sebastiano. 1824. *Osservazioni intorno ai moderni sistemi sulle antichità Etrusche (con alcune idee sull'origine, uso, antichità de'vasi dipinti volgarmente chiamati etruschi)*. Dresden: Poligraphia fiesolana.
- ЧЕРТКОВ, Александр. 1838. *Всеобщая библиотека России или Каталог книг для изучения отечества во всех отношениях и подробностях*. Москва: Университетская типография.
- ЧЕРТКОВ, Александр. 1843а. О переводе Манассиной летописи на словенский язык: *Русский исторический сборник* 6/1-2: 1-183.
- ЧЕРТКОВ, Александр. 1843б. *Описание войны великого князя Святослава Игоревича против болгар и греков в 967-971 годы*. Москва: Въ типографіи Августа Семена.
- ЧЕРТКОВ, Александр. 1845. *Всеобщая библиотека России или Каталог книг для изучения отечества во всех отношениях и подробностях. Прибавление второе*. Москва: Университетская типография.
- ЧЕРТКОВ, Александр. 1852. *Фракийские племена, жившие в Малой Азии*. Москва: Университетская типография.
- ЧЕРТКОВ, Александр. 1853. *Пеласго-фракийские племена, населявшие Италию и оттуда перешедшие в Ретию, Венделикию и далее на север до реки Майна*. Москва: Университетская типография.
- ЧЕРТКОВ, Александр. 1855. *О языке Пелазгов, населивших Италию и сравнение его с древлесловенским*. Москва: Университетская типография.

- ЧЕРТКОВ, Александр. 1857. *Продолжение опыта Пелазгийского словаря*. Москва: Университетская типография.
- ЧЕРТКОВ, Александр. 2012. *Журнал моего путешествия по Австрии, Италии, Сицилии, Швейцарии и проч. в 1823-1825 годах*. Подготовка текста и комментариев М. В. Фалалеевой. Москва: Русский мир.
- DOBROVSKÝ, Josip. 1807. *Glagolitica: Über die glagolitische Literatur: das Alter der Bukwitz, ihr Muster nach dem sie gebildet worden, den Ursprung der römisch-slavischen Liturgie: die Beschaffenheit der dalmatischen Übersetzung, die man dem Hieronymus zuschrieb...* Prag: Herrl.
- DOBROVSKÝ, Josip. 1822. *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris*. Vindobonae: Sumtibus Alberti A. Wenedikt Bibliopolae Slavici.
- DOLCI, Sebastiano. 1767. *Fasti litterarii Ragusini, sive vivorum literatorum qui usque ad annum 1766 in Ragusina claruerunt*. Venice: Gaspar Storti.
- EVANGELIAIRE. 1843. *Evangeliaire Slave, dit Texte du Sacre, de la bibliothèque de Reims*. Publié par Jean-Baptiste Silvestre. Paris: Typographie de Firmin Didot freres.
- ФРОЛОВА, Марина. 2007. *Александр Дмитриевич Чертков (1789-1858)*. Москва: Издательство Главархива Москвы, Московские учебники.
- GAJDOŠ, Věslav Jozef. 1966. Medicejský glagolský kódex. *Slavia. Časopis pro slovanskou filologii* 35: 36-56.
- GARZANITI, Marcello. 2001. *Die altslavische Version der Evangelien. Forschungsgeschichte und zeitgenössische Forschung*. Koln: Böhlau Verlag.
- GIURINI, Josephus. 1793. *Grammatica Illyricae juventuti Latino Italoque sermone instruendae accomodata*. Venetiis: Apud Andream Santini.
- GLAGOLITA. 1836. *Glagolita Clozianus: id est, Codicis Glagolitici inter suos facile antiquissimi*. Dedicavit Bartholomaeus Kopitar. Vindobonae: Prostat apud Carolum Gerold Bibliopolam.
- GRUBISSICHIUS, Clemens. 1766. *In originem et historiam alphabeti sclavonici glagolitici vulgo Hieronymiani, disquisitio antiquitatis populorum septentrionalium, reique litterariae sclavonicae, et runicae*. Venetiis: Apud Jo. Baptistam Pasquali.
- HANKENSTEIN, Johann Aloyz Hanke von. 1804. *Recenzion der ältesten Urkunde der slavischen Kirchengeschichte, Litteratur und Sprache: eines pergamenten Codex aus dem VIII. Jh.* Budapest: gedruckt mit königlichen Pesther Universitäts-Schriften.
- Index Codicum Manuscriptorum Orientalium qui in Bibliotheca Mediceo-Laurentiana Flor. adservantur*. http://www.bml.firenze.sbn.it/it/PDF/manoscritti_orientali.pdf
- КАРАМЗИН, Николай. 1899. *История государства Российского, том 1*. Москва: Наука.
- КНИЖИЦА. 1792. *Книжица сия Зборникъ именуемая, то есть некоторыхъ моленій на всякъ день потребныхъ Собрание*. В Венеции.
- КЛАССЕН, Егор. 1854-1961. *Новые материалы для древнейшей истории славян вообще и славяно-руссов до Рождества Христова, Т. 1-3*. Москва: Университетская типография.

- КРУМИНГ, Андрей. 1995. *Сводный каталог старопечатных изданий глаголического шрифта, 1483-1812 гг.* Москва: Российская государственная библиотека.
- КУНИК, Арист. 1841. Рец. на: Alexander von Reutz. *Verfassung und Rechts zu der Dalmatinischen Küsten-Städte und Inseln im Mittelalter, 247-257.* Dorpat: Gedruckt bey J. C. Schünmann's Wittwe.
- LINHART Anton Tomaž. 1791. *Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slaven Österreichs.* Bd. 2. Laibach: W. H. Korn.
- ЛЕБЕДЕВА, Ирина. 1968. *Поздние греческие хроники и их русские и восточные переводы.* Ленинград: Наука.
- MADAN, Falkoner. 1897. *Collections received during the first half of the 19th century* [A summary catalogue of Western manuscripts in the Bodleian Library at Oxford, V. 4]. Oxford: Clarendon Press.
- MISAL. 1531. *Misal Hrvacki od slova do slova kužan popravljen i prepisan častnim va Isukrstě otcem gospodinom Šimunom Kožičićem Zadraninom biskupom Modruškim. Štampan v Rici: v hižah jeho prebivaniija, traćenijem jeho milosti Dominikom i Bartolemejom z Bręše štampaduri.*
- MISSALE. 1741. *Missale Romanum, Slavonico idiomate iussu SS. D. N. Papae Urbani Octavi = Misal Rimski slavenskim jazikom povelieniem P. G. N. Papi Urbana osmago izdan.* Romae: Typis et impensis Sacrae Congregationis de Propaganda Fide.
- MOLITVI. 1765. *Molitvi prežde i poslie misse gl[ago]llimia iz' missala rimskago inehže mest' izvedene ninježe / iz' latinskago na slavinski jazik privedene po M. P. O. Antumu Juraniću.* Vo Venetiji: Knigopečatijem Dimetra Teodosija.
- NAZOR, Anica. 1970. Moskovski odlomak glagoljskog misala 15. st. *Slovo – časopis Staroslavenskog instituta* 20: 103-109.
- НОСОВСКИЙ, Глеб, Анатолий ФОМЕНКО. 2010. *Этруски: Загадка, которую не хотят разгадать.* Москва: Астрель.
- OFFICIA. 1635. *Officia Sanctorum Slavico idiomate recitanda de praecepto ex indulto apostolico in aliquibus locis = Čini svetih Slovenskim jezikom glagolemyi pod zapovědiu izvolieniem apostoljskim v někih městeh.* Romae: Typis et impensis Sac. Congregationis de Propag. Fide.
- ПРЕЙС, Петр. 1843. О глагольской письменности. *Журнал министерства народного просвещения* 37: 184-238.
- САЗАВО-ЕММАУЗСКОЕ. 1846. *Сазаво-Еммаузское святое благовествование, нынеже Ремьское = Sazavo-Emmauzskoe svjatoe blagovestvovanie, nynězhe Remeskoje,* Трудом и иждивением Вячеслава Ганкы. В Чешьской Празе: Печать придворной книгопечатни сынов Богумила Гаазе.
- СОЛАРИЧ, Павел. 1812. *Букварь Славенский триазбучный, или первое руководство къ познанию книгъ и писаний. Во употребление славено-сербовъ списанъ Павломъ Соларичемъ Велико-Писаничаниномъ.* Въ Млеткахъ: Писмены Греко-Славенския печатни Паны Феодосиа.
- STANCOVICH, Pietro. 1824. *Della Patria di San Girolamo Dottore di Santa Chiesa, e della lingua Slava relativa allo stesso, colla figura del Santo.* Venezia: per Picotti.

- СТРОЕВ, Сергей. 1841. *Описание памятников славяно-русской литературы, хранящихся в публичных библиотеках Германии и Франции*. Москва: Типография С. Селивановского.
- ŠAFAŘÍK, Pawel Josef. 1842. *Slowansky národopis*. W Praze: nákl. Wydawatele.
- ШАФАРИК, Павел Йозеф. 1843. *Славянское народописание*. Перевод Осип Бодянский. Москва: Университетская типография.
- ВЕНЕЛИН, Юрий. 1841. *Древние и нынешние словене в политическом, народописном, историческом и религиозном отношении к россиянам. Историко-критические изыскания, 2. Словене*. Москва: В Университетской типографии.
- ВСЕОБЩАЯ. 1863-1864. *Всеобщая библиотека России или каталог книг для изучения отечества во всех отношениях и подробностях, собранных А.Д.Чертковым. Издание второе, исправленное и слишком вдвое умноженное, отделение 1-2*. Москва: Типография Лазаревского института восточных языков.
- ТУРИЛОВ, Анатолий. 2005. Ганкенштейна кодекс: *Православная энциклопедия*, т. 10, ред. патриарх Кирилл, 411-412. Москва: Церковно-научный центр „Православная Энциклопедия“.
- WOLAŃSKI Tadeusz. 1846. *Wyjaśnienie znaczenia napisów na etruskich pomnikach*. Leszno.
- ЖУКОВСКАЯ, Лидия. 1976. *Реймское евангелие: История его изучения и текст*. Москва: Институт русского языка АН СССР.

К истории книжного собрания Александра Черткова (1789 – 1858): глаголическая часть

Александр Чертков (1789 – 1858) – русский историк, нумизмат, археолог; наибольшую известность приобрел благодаря собранной им коллекции книг, основную часть которой составляли книги на разных языках по истории и культуре России и других славянских стран. Эта книжная коллекция стала первой российской публичной библиотекой и в настоящее время (вместе с относящимися к ней рукописными материалами) является частью фондов Государственной публичной исторической библиотеки и Государственного исторического музея (Отдел рукописей) в Москве. В Историческом музее (Отдел печатных изданий) хранится и архив Черткова (фонд 445). Чертков проявлял большой интерес к хорватской глаголической книжности и культуре. В его библиотеке представлен рукописный фрагмент глаголического богослужебного сборника XV в., ряд старопечатных глаголических книг XVI – XVIII вв., в числе которых миссал, изданный модрушским епископом Шимуном Кожичичем в 1531 г., переводное сочинение Шимуна Будинича „Исправник за исповедници“, вышедшее в 1635 г., изданные Конгрегацией пропаганды веры миссал (1741), брeвиарий

(1791), параллельные глаголические и кириллические словари и грамматики, в том числе напечатанные венецианской типографией Феодосиев, другие книги. В статье на основе архивных материалов, связанных с деятельностью Черткова (путевые заметки о европейских путешествиях, рабочие тетради, рукописные замечания и дополнения в изданных каталогах библиотеки), и его собственных исследований рассматривается состав глаголической части библиотеки, устанавливаются некоторые детали и подробности книжной торговли (главным образом, в Вене, Венеции, Флоренции, Риме и на Сицилии), а также особенности антикварного рынка в целом, раскрывающие и возможные пути книжных приобретений Черткова. Исследуются условия хранения фондов в публичных и монастырских библиотеках, особенности их функционирования, анализируется предварительная подготовка Черткова для работы с фондами европейских библиотек, знание им каталогов и пр. Затрагивая в своих записях и сочинениях комплекс сюжетов, связанных с глаголической культурой, Чертков особое внимание при этом уделял решению проблемы происхождения и датировки глаголической письменности. В статье прослеживается, как и под влиянием каких работ европейских и русских исследователей он постепенно пришел к обоснованию родства славян и этрусков и глубокой древности глаголицы, следы которой он обнаруживал в ряде пеласгийских надписей из Ликии. В целом фигура Черткова принадлежала эпохе становления и формирования основных тем, объектов и направлений изучения славянского прошлого во всем их многообразии. Его внимание к глаголической книжности и истории глаголической письменности в значительной мере способствовали интересу к хорватско-глаголической культуре как в профессиональной среде, так и в самых широких культурных кругах России.

Glagolitic Books in the Collection of Alexander Chertkov (1789 – 1858)

Alexander Chertkov (1789 – 1858) was a Russian historian, numismatist, archeologist, bibliographer, the president of the Imperial Society of Russian History and Antiquity. He was most famous for his collection of books in different languages, mainly about the history and culture of Russia and other Slavic countries. The collection would become the foundation of the first Russian National Library (now serving as a part of the State Library for History in Moscow). A considerable portion of the Chertkov collection is made up of books from Dalmatian writers of the Renaissance and baroque period. Books written in Glagolitic script were of great importance to him. Based on archival records of Chertkov's activity and the composition of the collection, the paper discusses the Glagolitic portion of the library, the way of acquiring the printed

books and manuscripts, Chertkov's views about the formation and development of the Croatian Glagolitic culture in the context of scientific ideas and notions of the first half of the 19th century.

Ключевые слова: Александр Чертков, славяноведение, старопечатные глаголические книги, глаголическая письменность

Keywords: Alexander Chertkov, Slavic studies, Glagolitic press, Glagolitic literacy

Ključne riječi: Aleksandr Čertkov, slavistika, glagoljski tisak, glagoljska pismenost

Olga Akimova
Institut za slavistiku Ruske akademije znanosti
RU-119991 Moskva, Leninskij prospekt 32-A
olga.akimova@gmail.com

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

47

vol. 1

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase, sans-serif font.

ZAGREB 2015.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 47, vol. 1

Izdavač / Publisher
Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher
Vlatko Previšić

Glavni urednik / Editor-in-Chief
Hrvoje Gračanin

Izvršna urednica / Executive Editor
Inga Vilogorac Brčić

Uredništvo / Editorial Board
Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest/ancient history), Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek/
medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac
(moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history),
Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council
Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko
Bratož (Ljubljana), Snježana Buzov (Columbus, Ohio), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki
(Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien),
Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz),
Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),
Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

*Izvršna urednica za tuzemnu i inozemnu razmjenu /
Executive Editor for Publications Exchange*
Kristina Milković

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant
Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS

Naslovna stranica

Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog

Marko Maraković

Lektura

Samanta Paronić

Tisak

Web2tisak, Zagreb

Naklada

250 primjeraka

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

RADOVI 47
vol. 1

ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Tematski blok / Themed issue

TREĆOREDSKA GLAGOLJAŠKA TRADICIJA U EUROPSKOM KONTEKSTU TERTIARY GLAGOLITIC TRADITION IN EUROPEAN CONTEXT

Radovi međunarodnoga znanstvenog skupa
održanoga 27. i 28. IX. 2013. na Hrvatskom katoličkom sveučilištu u Zagrebu
u organizaciji

Provincije franjevac trećoredaca glagoljaša u Zagrebu, Hrvatskoga katoličkog
sveučilišta u Zagrebu, Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu – Odsjek za
povijest, Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu – Odsjek za povijest, Instituta
za povijest umjetnosti u Zagrebu i Staroslavenskoga instituta u Zagrebu

Proceedings of the International Scientific Conference
held on 27th and 28th September 2013 at the Catholic University of Croatia in Zagreb
and organized by
the Province of the Glagolitic Friars of the Third Order Regular, Catholic University
of Croatia in Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences of the University
of Zagreb - Department of History, Faculty of Humanities and Social Sciences of
the University of Split - Department of History, Institute of Art History,
and Old Church Slavonic Institute

Gosti urednici / Guest editors

Ivan BOTICA
Tomislav GALOVIĆ
Kristijan KUJAR